

Şahnâme'nin Bîjen ve Menîje Hikayesine Edimbilim Açısından Söylem Yaklaşımı

Öz

Edimbilim edime eşlik eden farklı kavramları ele alıp inceleyen bilim dalıdır. Edimbilim kelimeleri sözce durumuna göre etkileşim içerisinde gerçek bir dil etkileşimi olarak kişi, zaman ve kapsam göstergeleri ile belirleyendir. Pragmatik olarak dilin birçok yönünü inceler, açıklamalar yapıp engelleri aşan bir bilişim tarzıdır. Edimbilim, dil ile onu kullanan, söylem ile bağlam arasındaki ilişkiye değinir. Yani edimbilim, sözcüklerin kullanımları ve konuşmacının söylemi nasıl işleyip anlam yüklediği, konuşan ve dinleyen arasında gelişen ilişkiden cümle yapısının nasıl etkilendiğini ele almaktadır. Her hikâyenin temelini onu oluşturan kahramanlar teşkil eder. Söylemler onların ayrılmaz bir parçası gibidir ve hikâyeyi oluşturan temel unsurların en önemlileri olarak kabul edilmektedir. Hikâyedeki diyaloglar karakterler üzerinden hikâyenin işlevselliğini gösterendir. Söylem, ravi ile okuyucu ya da müellif ile okuyucu arasındaki en bilinen aracı olarak görülmektedir. Eylemsel, diyaloglar söylem içerisinde emir, istek, rica ve talep şeklinde dile getirilmektedir. Şahnâme'nin önemli hikâyelerinden olan Bîjen ve Menîje hikayesinde birkaç tarzda ön plana çıkan bu tarz söylemler, edimbilim açısından öneme değer örnek bir hikayedir.

Anahtar kelimeler: Edimbilim, Söylem, Şahnâme, Bîjen ve Menîje.

Giriş

Edim bilim (Pragmatik) bildirim durumu içerisindeki konuşucuların göstergeleri kullanarak edime eşlik eden farklı kavramları (güdüleme -motivasyon-, reaksiyon, etkileşim gibi) ele alan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Edimbilim, sözcükleri bir sözce durumu içerisinde reel bir dil etkileşiminde kelimelerin manası şahıs, zaman ve uzam (algılanan nesnelere temel niteliği, vüsat) göstergeleri ile belirlenmektedir.¹ Edim bilim, dilin birçok yönünü inceleyip açıklayan, iletişimsel sorunlarının ve engellerin üstesinden gelmede katkıları olan yeni bir bildirişim tarzıdır. Öyle ki edimbilim, dili çeşitli yönleriyle incelerken kendisine genişleme fırsatı ve zenginlik kazanan birçok insan bilgisinin kaynağını temel alır. Edimbilimi tüm yönleri ile açıklayacak kapsayıcı bir tanım yapmak zor olmakla birlikte edimbilim bir taraftan dilsel bir araştırma ve olgunlaşmamış bir sav iken diğer taraftan da birçok bilimsel alanla etkileşim içerisinde olan bir alandır. Çünkü her edimbilim ilkesi temelde dayandığı bir kaynağa sahiptir. Bununla birlikte edimbilim, her araştırmacının tanımını kendi uzmanlık alanına göre yapmış olduğu birçok bilim dalı ile etkileşim içerisinde.² Edimbilim sözlü dil kullanımlarını inceleyen ve yalnızca yapılarının incelenmesinin yetersiz kalacağını, ayrıca durum, bağlam gibi cümle dışı unsurların da incelenmesinin gerekliliğine değinmektedir. Edimbilim, kelimelerin bir sözcük durumu içerisinde gerçek bir dil iletişimi olarak sözcükleri anlam, şahıs, zaman ve vüsat göstericileri ile göstermektedir.³ Edimbilim, dil kullanımının bilimsel incelenmesi olmakla birlikte sözcüklerin yorumlanması sürecinde dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal faktörlerinin nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını incelemesidir. Crystal, edimbilimi sosyal etkileşim içerisinde dil tercihlerimizi belirleyen nedenlerin ve bu tercihlerin başka kimseler üzerinde yarattığı etkinin incelenmesi olarak değerlendirir. Yule de edimbilim “dilbilimsel yapılarla bu yapıların kullanıcıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir” der. Stalnaker ise edimbilimin cümlelerin kullanılma hedeflerinin ve bir cümlenin sözcük olarak uygun bir şekilde kullanılabileceği gerçek dünya şartlarının ele alınmasıdır. Levinson da edimbilimin dil ve bağlam arasındaki ilişkileri değerlendiren bir kuram olduğunu söylemektedir.⁴

¹Fatma Karaman, “Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 2, S. 12, 2014, s.60.

²Badis Lehvime, “Arap Belagati ve Edimbilim”, (çev. Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, Rize 2013, s.230-231.

³F. Karaman, a.g.m., s.60.

⁴Neslihan Kansu-Yetkiner, *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, s.1-2.

Edimbilim, dil ile kullananları, söylem ile bağlamı arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Geçmiş ve gelişim süreci çok biçimlidir. Bu sebeple bütünsel bir sunumunu gerçekleştirme çok zordur. Edimbilim akımının somut örneği olan iki isim vardır. Bunlardan birincisi akımın koruyucusu sayılan Charles Sanders'tir. Edimbilim kavramını yüzyılın başında kullanıp eserleri de okuyucuya tesir etmiştir. Düşüncede neden-sonuç ilişkisini göstergeye katmıştır. Gösterge ile genel bir bilim kurma hedefiyle yorumlayıcı ve yorumcuya bağladığı yeni bir kuram oluşturmuştur. Diğer bir kurucu ise Ludwig Wittgenstein'dir. Wittgenstein, felsefik gelişimi açıkladığı ve erken gelişmişliği ile kullanımlara tekrardan yönelmeyi göstermektedir. Anlam hiçbir zaman bağlamdan ayrı olamaz. Mesajın içine girdiği ortam "dil oyunu" sonraki aşamada "yaşam tarzı" olarak belirtilmektedir. Wittgenstein, kullanımlardan kaynaklanabilecek sürprizleri belirtmek için kural dışı durumları listelemektedir. Bunları; emretmek, boyun eğmek, betimlemek, bir varsayımda bulunmak, tablolar şeklinde sunmak, bir hikâyeye uydurmak, teşekkür etmek, lanetlemek, tiyatro yapmak, yakarmak, selamlaşmak vs. olarak belirtmektedir. Her tür anlam kapalılığından uzak durup kuram dışı tarzda tamamen betimleyici bir amaç yönünde sistematikten vazgeçmektir. Nazariye (kuramsallaşma) çabası "söylem eylemlerinin" dökümünü yapma endişesi Wittgenstein geleneğine yakın olan John Austin ve John Searle'nin çalışmalarının temelini teşkil etmektedir. John Austin, betimleyici yönetim tarzı ile edimsel yönetim tarzı arasında gündelik dili ele almaktadır. O, dilsel anlatımlarıyla renklendirmeye gayret gösterdiği bir farklılık önerisinde bulunmaktadır. Edimbilim iletişime dayalı bir akımdır. Hakikatte deneysel bir akım değildir. Edimbilimin iletişim üzerine geliştiğini düşünmektedir. Günlük konuşma dilinin doğal akışı içerisinde kalarak gelişim göstermektedir. Somut bilimsel katkılar ile toplumsal bir gözleme dayanmalıdır.⁵

Farklı disiplinlerden etkilenerek ortaya çıkan edimbilim, bir bilim dalı olarak bazı araştırmacılar tarafından edimbilim nedir sorusuna cevap bulma çabası olmuştur. Levinson'a göre edimbilim "dil kullanım bilimi" iken Crystal "dil kullanım kullanıcıları açısından bilhassa tercihleri, sosyal etkileşim durumunda karşı karşıya kaldığı kısıtlamalar ve iletişim esnasında kullandıkları dilin diğer katılımcılar üzerindeki etkisini inceleyen bilim" olarak açıklamıştır. Mey, edimbilimi dilbilim modüllerini içine alan terimsem bir şemsiye olarak görürken Grundy de konuşmacının söylediklerinin en çarpıtıcı yönde bilinmez olduğu zamanda onun ne demek istediğini dizgesel bir tarzda anlamaya çalışma yeteneği olarak açıklamaktadır. Kısaca edimbilimi açıklama ve sanı oluşturma gayreti, bazı temel prensip ve önermelerin bir araya

⁵Aslı Yapar Gönenç, "Göstergebilimden Edimbilime", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 26, İstanbul 2012, s.45-47

getirilmesi ile sonuçlanmıştır.⁶ Genel olarak edimbilim, sözcüklerin kullanımlarının ve yorumlanırken ne şekilde gerçek dünya bilgisine bağlı kaldığı ve konuşucuların söylemleri nasıl işleyip anlam yükledikleri, konuşan ve dinleyen arasında oluşan ilişkiden cümle yapısının nasıl etkilendiğini ele alıp incelemektedir.⁷ Edimbilim, dilin yapısını incelemekten çok dilin kullanım bağlamını, onu oluşturan şartların ve konuşucuya ait erişebileceği hedeflerini incelemektedir. Cilâlî Dilâş, edimbilimi insanların konuşma ve söylemleri sırasında dil öğelerini işlediklerini, söylem ve sözleri nasıl yorumladıklarını inceleyen dil uzmanlığı olarak görmektedir. Ayrıca dinleyicinin de durumunu ve şartlarını dikkate almaktadır.⁸ Edimbilimsel çalışma, özel bir bağlamdaki insanların söylemek istedikleri şeyin yorumunu, bağlamın söylenen şeyi nasıl etkilediğini kapsamaktadır. Konuşmacı ve dinleyici arasında paylaşılan ileti belli bir ifade şekliyle aktarılır. Konuşmacı, söylemek istediği şeyin dinleyici tarafından yorumlanmasını bekler ve buna katkıda bulunan bağlam, herhangi bir artalan bilgisi olarak göz önünde bulundurulabilir.

Edimbilimin işlevlerine veya görevlerine bakıldığında şöyle değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Farklı durum ve bağlamlarda konuşma (telaffuz edilme) sırasında dilin incelenmesi söz konusudur. Konuşma (telaffuz edilme esnasında), dile edimsel hüviyeti veren ana faaliyet olarak görülmektedir. Çünkü sözü söylenin zihninde bir potansiyel olarak var iken dil aracılığıyla bir etkinlik ile eyleme dönüşmektedir. Bu uygulamanın ana temelinde de sözün hedefi ve amacı belli olmuş olur.⁹ Edimbilim, dilin gerçeklikle ilişki kurma ve söylemin eylemsel olma durumudur. Söylemek ve yapmak arasında bir bağlam söz konusudur. Bir şeyi söylemek veya yapmak geniş bir anlam odağını içermektedir. Eylem değeri kazandığı kadar etkisöz değeri de kazanmaktadır. Harekete geçmenin öncelikli aşaması olan söylem de yarattığı çözümlerle gerçek anlamda değer kazanmış olur.¹⁰ Konuşmacı, dinleyici ve bağlamın özelliklerine bağlı olarak dil kullanımları incelemesi olan edimbilim, etkileşim esnasında kurallar ve konuşmacı hedefiyle değil ayrıca muhatabın da bir sözcüğü anlaması ve yorumlamasındaki ölçütleri de incelemesidir. Bunu göstergelerle kullananları arasındaki

⁶Okan Önalın ve Kadriye Dilek Akpınar, "Edimbilim ve Dil Öğretimi", *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış II.*, (Edit Hasan Yılmaz-Erdinç Yücel- Selma Durak Üğüten), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2018, s.60.

⁷ Kansu-Yetkiner, s.2.

⁸ B. Lehvimmel, a.g.m., s.235.

⁹ B. Lehvimmel, a.g.m., s.239.

¹⁰ Ebubekir Bozavlı, "Tasarım İmgesi Olarak Dil Psikodilbilimsel ve Edimbilimsel Bir Uygulama", *RouteEducationalandSocialScienceJournal*, Volume 2/1, Hatay 2015, s.308.

etkileşimi belirler. Sadece sözcüğü, konuşucuyu ve muhatabı değil aynı şekilde konuşma esnasında konuşma halindeki durumları da belirlemektedir.¹¹

Bîjen ve Menîje hikayesinde Edimbilimsel söylemler

Her hikâyenin temelini şahıslar (kahramanlar) teşkil eder. Söylemler, onların ayrılmaz bir parçası olup, hikâyeyi oluşturan temel unsurların en önemlileri arasında kabul edilir. Diyaloğu dile getiren karakter hikâyenin diline de canlılık ve mana katar. Yazarın amacı bütünsel olarak karakteri söylem için yaratmaktır ve bu söylem ile de onun varlığını ortaya koymaktadır. Hikâyede yer alan diyalog, karakterler aracılığıyla hikâyenin işlevselliğini göstermektedir. Söylem, ravi ile okuyucu ya da müellif ile okuyucu arasındaki en bilinen araçtır. Hedefe ulaşmak için çeşitli roller icat edilir ve diyalog, hikâyenin gerçek etkisinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Edim-söylem kültürel anlamda önemli olduğu kadar diyalogları oluşturmada da söylemin yapı taşlarını teşkil etmekte ve edimbilim incelenmesinde etkilidir. Gelişmeyi bildiren diyalog parçaları haber verme işlemini görüp işin yapılmasını beyan eder. Diyaloğu oluşturanlar, parçalar söylemin içinde aktarılır. Hikâye yazarı, karakteri harekete geçirip sözcüyü eyleme dönüştürür. Eylemsel diyaloglar, söylem içerisinde emir, istek, rica ya da talep şeklinde dile getirilir. Bîjen ve Menîje hikayesinde birkaç tarzda ön plana çıkan bu söylemler, edimbilim açısından öneme değerlidir. Mîr Sâdık-î'ye göre "söylem sadece konuşma ya da söz söyleme değil ayrıca fikir ve düşünce alışverişinde bulunmak demektir." Bîjen ve Menîje hikayesinde bu diyalogların temel şartı olan muhatabın düşüncesini koruyan bu tarz örneklemeleri görmek mümkündür. Yaşlı (ileri gelen) ve Kethüda bir tarza sahip olup muhatabını düşünceye ve devamında da kabul etmeye ve ayrıca konuşmacının sözlerine sadakatle itimat etmesine mecbur kılmaktadır.¹² Bu açıdan bakıldığında Şahnâme'nin önemli hikayelerinden olan Bîjen ve Menîje adlı öykümüzü incelediğimizde Edimbilimsel açıdan hikâye içerisinde gerçekleşen söylemlere rastlamak son derece önemlidir.

Bîjen'in öldürülmesinin olumsuz sonuçları üzerine Efrâsiyâb ile Pîrân-i Vîse arasında geçen bir diyaloga örnek olarak:

مکش گفتمت پور کا ووس را که دشمن کنی رستم و طوس را

¹¹Hülya Aşkın Balcı, "Edimbilim ve Gramer İlişkisi", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, C. 5, 2017, s.563.

¹²Sedîge Alîpûr, "Menzürşinâsî ve Tehlîl-i Gofâr der Goftegûhâ-yi Dâstân-i Bîjen û Menîje", *Metşinâsî-i Edeb-i Fârsî, Sal-i Pençom û Çehârom, Dore-i Cedîd, Sal-i Dehom, Şomâre-i 2*, 1397(2019), s.141-142

کز ایران به پیلان ز هم بگسلانند پیوندمان
بکوبندمان

اگر خون بیژن بریزی براین ز توران برآید همان گرد کبن
خردمند شاهی و ما کهترا تو خود چشم دل باز کن
نگه کن کزین کین که گستر دیا بهترا

ابا شاه ایران، چه بر خوردیا¹³

Kavus'un oğlunu öldürme dedim sana Rüstem ve Tus'u düşman edersin
İranlılar bizi fillerle ezerler Bizimle olan ilişkilerini de koparırlar
Eğer Bîjen'in kanını dökersen Turan'da düşmanlık tozu yükselir
Sen akıllı padişahsın ve biz sıradanız Sen kalp gözünü aç, daha iyi gör (ne
(senden aşağıyız) dediğimi daha iyi anlarsın)
Yayıdığın bu nefrete (düşmanlığı) bak (gör) İran Şahının yapacaklarından sakın

Bîjen'in kurtarılması için yapılacaklar üzerine Rüstem ile Keyhüsrev arasında geçen söyleme örnek olarak:

به رستم چنین گفت پس شهریار که ای نیکپیوند به روزگار
چنین غم بدین دوده نامد بنیز غم از درد فرزند برتر چه چیز؟
بدین کار اگر تو نبندی میان نیاید پذیره هزبر ژیان
کنون چاره‌ی کار بیژن بجوی که او را ز توران بد آمد به
از اسب و سلیح و ز مردان و گنج روی
چو رستم ز کیخسرو ایدون شنید ببر هرچه باید، مدار این به
چنین گفت رستم به شاه جهان رنج
کلید چنین بند باشد فریب زمین را ببوسید و برجست زود¹⁴
بدین کار باید کشیدن عنان که جز کار نبسیچم اندر نهان
نه هنگام گرزست و روز نهیب نه هنگام گرزست و تیغ و سنان¹⁵

¹³Ebûlkâsım-i Firdovsî, *Şâhnâme (Ez Dâstân-i Kâmûs-i KoşânitâPâyân-i Pâdşâhî-yi Keyhûsrov)*, (Vîr: Celâl Hâleğî-yi Mutleg), İntişârât-i Sohen, Tahran 1394, s.653-652.

¹⁴E. Firdovsî, *a.g.e.*, s.668-669.

¹⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 671.

Rüstem'e hitaben söyledi padişah	Ey zamanın iyilik dostu
Böylesi bir dert bu aileye uğramamıştı	Evlat acısından daha kötüsü nedir?
Bu işe eğer sen el atmazsan (yardım etmezsen)	Yırtıcı aslan bile bunu kabul edemez
Şimdi Bîjen için bir çare düşün	Çünkü Turan'da başına kötü bir şey geldi
At, silah, asker ve hazineden	Her ne lazımsa götür, bunu dert etme
Keyhüsrev'den bunu duyunca Rüstem	Yeri öptü ve hızla hareketlendi
Dünya padişahına böyle cevap verdi Rüstem	Bunu gizli bir şekilde yapmalıyım diye
Böylesi boğumun kilididir hile	Gürzün zamanı ve nara günü değildir
Böylesi iş böyle başarılır	Gürz, kılıç ve mızrak zamanı değildir

Şahit beyitlerde görüldüğü gibi konuşmacının isteğinin yerine getirilmesi ve muhatabın da kabul etmesi için gerekli şartlar sağlanmıştır. Muhatap da eylemi gerçekleştirme noktasında gerekli şartların kendisine sağlandığı bir ortama sahiptir. Hikâyenin kahramanları arasında geçen söylemlerin, eylemin gerçekleşmesi noktasında etkisi aşikardır. Beyitlerde de görüldüğü gibi diyalog, düşünce ve hislerin paylaşımı ya da düşünce ve duygu alışverişi açısından iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen bir konudur. Konuşmacının arzusuna karşılık muhatabın da kendi isteklerini rahat bir şekilde dile getirdiğini görmekteyiz. Her iki tarafında duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bir söyleme örnek teşkil etmektedir.

Samimine söylemlere bakıldığında fikirsel dönüşümde, dinleyici ve konuşucu arasındaki şartlar gerektiği şekilde gerçekleşme durumundadır. Duyguların geçişi hikâyenin ilerlemesinde karakterlerin samimiyetine ve heyecanı ile son bulmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda bakıldığında Bîjen ve Menîje'nin söyleminde aşk ve ilginin açığa vuruluşu ile ilgili örnek beyitler:

گشاد از میانش کیانی کمر	منیژه بیامد گرفتش به بر
که با تو که آمد به جنگ از	بپرسیدش از راه و از کاروان
گوان	

¹⁶S. Alîpûr, a.g.m., s.142.

چرا این چنین روی با فرّ و برز برنجانی ای خوبچهره به گرز؟¹⁷
 Menîje gelip onu kucaklayarak Belindeki padişahlık¹⁸kemerini çıkardı
 Kervan ve yolculuk hakkında ona sordu Pehlivanlardan seninle kim savaşa geldi
 Niçin böylesi endam ve güzel yüzü Gürz ile incitiyorsun ey güzel yüzlü

Bazen de söylemler karşı karşıya gelme ve çekişme ya da keşmekeş şeklinde kendini gösterip böylesi durumda karşı karşıya gelmede bir kavram mihverinden başka bir kavram mihveri ile yer alabilmektedir. Bu tarz parça (bir kısa diyalog) söylemlerin asıl şartına bakıldığında hikâyeyi bir yere bağlama ve muhatabın eylemi gerçekleştirilmesindeki heyecanı çekişme üzerinedir. Okuyucunun düşüncesi muhatabın dürüst olmayışına karşılık olarak konuşmacının doğruluğunu teyit edişi için içsel his türüne doğru bir yönelim içerisindedir. Efrâsiyâb'ın Bîjen'e karşı kızgınlığı ve tehditkâr söylemi ve Gersîvez'e onu dar ağacına çıkarması için destur buyurması, Bîjen'in aleyhinde olan mücadeleciliğin diyaloglarda görülmesidir. Ancak mücadelecilik ve karşı karşıya gelme durumu dolaylı amaç olarak İran ülkesiyedir.¹⁹ Karakterler arasında gelişen diyaloga bakıldığında konuşan ve dinleyen arasında duygu aktarımı bazen sert bir üslup ile bazen de onu bir mücadelenin içine itme şeklinde olarak görülmektedir.

چون از بیژن این گفته بشنید بر او برفگند و برآورد خشم
 چشم
 به گرسیوز آنگه یکی بنگرید کز ایران چه دید و چه خواهید
 دید
 نبینی که این بدکنش ریمنافزونی سگالد همی بر منا²⁰
 Bîjen'den böyle bir söz duyunca Ona bir bakış attı ve kızdı
 O an Gersîvez'a bir baktı İran'da ne gördün ve neler göreceksin
 Bu hilecinin yaptığı kötülükleri görmez Bana karşı koyup kafa tutar (bana karşı
 misin haddini aşıyor)
 بفرمای داری زدن پیش در که باشد ز هر سو بر او برگذر

¹⁷E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 646.

¹⁸Padişahlara layık, Padişahın taktığı kemer

¹⁹S. Alîpûr, *a.g.m.*, s.143.

²⁰E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 650.

نگونبخت را زنده بر دار کن ؤزو نیز با من مگردان سخن
بدان تا از ایرانیان زین سپس نیاورد به توران نگه کرد کس²¹

Kapının önüne bir dar ağacı kurmalarını Ki her taraftan onun önünde geçmek
söyle mümkün olsun

Kara bahtlıyı diri olarak dar ağacına as Ve ondan da bana bahsetme

Bil ki bundan böyle İranlılardan Turan'a göz diken kimse olmasın

Diyaloğu gerçekleştiren karakterler kendi söylemlerinde muhatabının duygularını ya itaat ettiren, kabul ettiren ya da kışkırtan, harekete geçiren bir etkiye sahiptirler. Böylece muhatap üzerinde etkili olan ya da onu tahrik eden temel unsur eylemin gerçekleşmesidir. Elbette burada muhatabın eylemi kabul etmesi için gerekli şart ve ortamın da sağlanmış olması son derece önemlidir. Konuşmacı, emrivaki olmayan ve samimi olan isteğini şartlı bir şekilde muhatabına bildirmiş ve söylenen kesinlik içermektedir. İstenilenin kesin ve mutlak olması muhatap üzerinde etkili olmaktadır.

Giv'in, Turân sınırında savaşma eyleminden vazgeçmesi için Bîjen ile olan diyalogunu görmekteyiz. Rüstem'in Bîjen ile Gurgîn'in öldürülmesi eyleminden vazgeçilmesi istenmektedir ve buna yönelik yaptığı diyaloga bakıldığında konuşmacının muhatabı üzerinde etkili olmaya çalıştığı görülmektedir. Muhatabını etki altına alma gayreti açık bir şekilde görülmektedir.

Gîv'in oğlu Bîjen ile yaptığı kısa konuşmaya örnek:

به فرزند گفت این جوانی چراست به نیروی خویش این گمانی چراست
به راهی که هرگز نرفتی مپوی بر شاه خیره مبر آبروی
چنین گفت کای شاهپروزگر تو بر من به سستی گمانی مبر!
تو این گفته‌های من اندر پذیر جوانم به کردار و هشیار بیر²²

Oğluna dedi: bu gençlik (cesaret) neredendir Bu kendine güven neredendir (nereden
(kaynağı nedir) geliyor)

Daha önce gitmediğin yolu gitme Şahın huzurunda saygınlığını yitirme
(bilmediğin yoldan gitme)

²¹E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 651.

²²E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 642.

Böyle cevap verdi: Ey muzaffer şah

Sen beni aciz olarak görme

Sen bu sözlerimi kabul et

Ben iş konusunda genç akılda ise ihtiyarım
(olgunum)

Rüstem ile Bîjen arasında geçen diyaloga örnek:

بدو گفت رستم که بر جان تو	ببخشود روشن جهانبان تو
کنون ای خردمند آزاده خوی	مرا ماندزی تو یکی آرزوی
به من بخش گرگین میلاد را	ز دل دور کن جنگ و بیداد را ²³
بدو گفت بیژن که با یار من	چه دانی که چون بود پیکار من ؟
چه دانی تو ای نیکدل شیرمرد	که گرگین میلاد با من چه کرد؟

Rüstem ona söyledi: senin canını

Dünyayı aydınlatan tanrı bağışladı

Ey akıllı ve güzel huylu şimdi

Benim senden bir arzum var

Mîlâd oğlu Gurgîn'i bana bağışla

Gönlünden çıkart savaşı ve intikamı

Bîjen ona cevap olarak: ey bana dost olan

Sen benim halimi ne bilirsin?

Ey aslan yürekli iyi adam sen ne bilirsin ki

Mîlâd oğlu Gurgîn bana neler yaptı?

Ayrıca hikâyenin ilerlemesinde, heyecan verici eylemlerin gerçekleşmesinde ve hikâyenin kahramanlarındaki heyecanın yansımaları da görülmektedir. Gurgîn'in, Menîje'nin ordugâhı tarafına gitme eyleminin sürdürülmesi için Bîjen ile yaptığı konuşması tahrik edicidir. Bununla birlikte Keyhüsrev'in, Turân ülkesinde Bîjen'in kurtarılması eyleminde Rüstem ile gerçekleştirdiği söylem de tahrik edicidir. Çobanlar temsilcisinin, domuzların saldırısından kurtulmak ve çobanlar temsilcisine yardım edilmesi için gerçekleştirilecek eylemde Keyhüsrev ile yaptığı görüşmesinde onun kışkırtılması hedeflenmektedir.²⁴ Beyitlerde de anlaşıldığı üzere eylemin yönelik biçimi genel olarak muhatabın teşvik veya tahrik edilmesine dayanmaktadır. Söyleyici dinleyicisini tesir altına alarak hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde söz konusu söylemlerde muhatabın eylemi gerçekleştirmesi için kışkırtılması veya harekete geçmesi hedeflenmiştir.

Gurgîn ile Bîjen arasında geçen söylem:

²³E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 680.

²⁴S. Alîpûr, *a.g.m.*, s.144.

اگر ما به نزدیک آن جشنگاه
شویم و بتازیم یک روزه راه
بگیریم از ایشان پریچهره چند
به نزدیک خسرو شویم ارجمند
چو گرگین چنین گفت بیژن جوان
بجنبیدشان گوهر پهلو ان²⁵

Eğer biz o eğlence yerine

Bir günlük yolu yürürsek varırız

Onlardan birkaç peri yüzlü alalım

Hüsrev'in huzurunda saygın oluruz

Gurgîn genç Bîjen'e böyle söyleyince

O pehlivan yaradılışının kanı kaynadı

Yine Keyhüsrev ile Rüstem arasında geçen diyalog örneği;

به رستم چنین گفت پس شهریار
که ای نیک پیوند به روزگار
ز هر بد توی پیش ایران سپر
همیشه چو سیمرغ گسترده پر
چه در شهر ایران، چه پیش کیان
همه بر در رنج بندی میان²⁶

Rüstem'e hitaben söyledi padişah

Ey zamanın iyilik dostu

Her kötülüğe karşı İran'a kalkan sensin

Daima Sîmurg gibi kanadını açansın

İster İran ülkesi için ister padişahlar için

Her zaman sıkıntıya katlanansın

Çobanlar temsilcisi ile Keyhüsrev arasında geçen diyalog örneği;

ز شهری به داد آمده ستیم دور
کش ایران ازین سوی و زان سوش
تور
کجا خان ارمانش خوانند به نام
و زارمانیان نزد خسرو پیام
گراز آمد اکنون فزون از شمار
گرفت آن همه بیشه و مرغزار
به دندان چوپیلان، به تن همجو
و زیشان همه شهر ارمان ستوه²⁷
کوه

Uzak bir şehirden adalet için gelmişiz

Bir tarafı İran bir tarafı Turan olan

Oraya Erman yurdu derler

Ermanlardan Hüsrev'e selam getirmişiz

Birçok sayıda domuz gelip

Bütün orman ve çayırları kapladı (istila etti)

Filler gibi dişleri ve dağ gibi bedenleri var

Bütün Erman yurdu onlardan bezdi

²⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 644.

²⁶E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 669-668.

²⁷E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 640-641.

Yorumlama ya da açıklamaya dayalı söylem tarzına bakıldığında Austin'in yorumlama kavramını daha açıklayıcı olarak belirtmek istediğini söylemek mümkündür. Ona göre doğru ya da gerçek olmayan haberlerin nitelenmesi şeklinde olan parça söylemler, kesin olarak açıklama değildir. Onun düşüncesine göre yazar, işin gerçekleşmesi için söylemleri kullanır ve söylenen, söz söylemek için değildir. Ona göre yorumlama söylemlerinin temel hedefi bir şeyi açıklamaktır ve bu parça söylemler şeklindeki diyaloglar doğrudan veya dolaylı olarak açıklama yapar ve eylem gerçekleştirilmeye yöneliktir yani eylemin gerçekleştirilmesi istenmektedir. Öyle ki Bîjen ve Menîje hikayesinde konuşmacının mübalağalı tarif ya da yorum yapmadaki amacı hamasisini yüceltme, dinleyicide eylemi gerçekleştirme duygusunun oluşması ve hikâyenin işlevselliğinin artması üzerinedir. Bu tür söylemler bazen hikâye karakterlerinin ruhsal, fikirsel ve ahlaki özelliklerinin okuyucuyu etkilemesi için kullanılmakta etkilidir.²⁸ Bîjen ve Menîje hikayesinde bu tarz kısa diyalogların bazısı konunun açıklanması içindir ve onların asıl hedefi okuyucu ve dinleyici üzerinde teşvik eden hissi uyandırmaktadır. Böylece konuşucu muhatabını etki altına almış olur. Eylemi gerçekleştirme için muhatabını teşvik etmiş olur. Konuşucu hedefine ulaşmış olacaktır.

Menîje'nin Rüstem ile olan kısa diyalogu, Efrâsiyâb'ın kuyusunda esir olan Bîjen'in olayı, bu tür söylemin açıklayıcısı olup yardım isteme ve içinde bulunulan duruma üzülme duygusunun eyleme dönüşmesinin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

و بیچاره بیژن بدان ژرفچاه	نبیند شب و روز خورشید و ماه
به غلّ و به مسمار و بند گران	همی مرگ خواهد ز یزدان برآن
مرا درد بر درد بفرزود از آن	نم از دیدگانم بپالود از آن
بگویی که بیژن به سختی درست	اگر دیر گیری، شود کار پست
گرش دید خواهی، میاسای دیر	که بر سرش سنگست و آهن به زیر
مگر بر تو بخشایش آرد پدر	بجوشدش خون و بسوزد جگر ²⁹

Ve zavallı Bîjen o derin kuyuda

Gece gündüz ne Güneş'i ne de Ay'ı görür

Ağır zincir, çivi ve iplere bağlıdır

Bu yüzden Tanrı'dan hep ölüm dilemektedir

Bundan sebep gün be gün derdim artıyor

Bundan sebep gözlerimden yaş dinmiyor

Bîjen'in sıkıntı içinde olduğunu söylersin

Eğer geç kalırsa iş işten geçecektir

²⁸S. Alîpûr, a.g.m., s.145.

²⁹E. Firdovsî, a.g.e., s. 676.

Eğer onu görmek istiyorsan geç kalmayasın Çünkü başında taş ve altında demir var
Belki baban sana bağışlamada bulunur Yüreği sızlar ve onun kanını bağışlar

Ravi'nin Muhatabı ile yaptığı söylemde Rüstem karakterinin tanımlanması:

بفرمود رستم که بندند بار سوی شهر ایران بسیچند کار
سواران گردنکش از کشورش همه شهر راه را ساخته بر درش
بیامد به رخس اندر آورد پای کمر بست، پوشیده رومی قباى
به زین اندر افگند گرز نیا پر از جنگ سر، دل پر از کیمیا
به گردون بر افراخته گوش رخس ز خورشید برتر سر تاج بخش³⁰

Rüstem yükünü yükleyerek

İran'a doğru yol almalarını emretti

Ülkenin meşhur atlıları

Hepsi onun kapısına yol aldılar

Gelip Rahş'a (atına)bindi

Kemer kuşanmış ve Rûm kumaşlı elbisesiyle

Atasının güzünü eyerine astı

Baş savaşıma fikrinde gönül ise hileyle dolu

Rahş'ın kulakları göğe

Taç bağışlayan baş güneşten daha yükseğe yükselmişti

Nedime'nin, Bîjen'nin kişiliği üzerine Menîje ile yaptığı söylem:

مرا سوی آن خوب چهره آوری دلش با من ایدون به مهر آوری
چو بیژن چنین گفت شد دایه باز به گوش منیژه سرایید راز
که “رویش چنین ست و بالا چنین چنین آفریدش جهان آفرین”
گر آیی خرامان به نزدیک من بیفروزی این جان تاریک من³¹

Beni o güzel yüzlünün yanına götürür

Gönlünü bana bu şekilde sevgiyle getirirsen

Bîjen böyle söyleyince dadı

Menîje'nin kulağına onun sözlerini söyledi

“Yüzü böyle, boyu böyle güzel

Dünyayı yaratan onu böyle yaratmış”

Eğer salınıp gelirsen yanıma

Karanlıkta kalmış gönlümü aydınlatırsın

³⁰E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 666.

³¹E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 646.

Efrâsiyâb kızı Menîje'nin Bîjen kuyusunun başında bulunmasının anlatımı üzerine Ravi'nin kendi muhatabıyla gerçekleştirdiği bir söylem:

منیژه بیامد به یک چادرا
کشیدش دوان تا بدان چاهسار
بیامد خروشان به نزدیکیچاه
چو از کوه خورشید سر برزدی
همی گرد کردی به روز دراز
به بیژن سپردی و بگریستی
بَرهنه دو پای و گشاده سرا
دو دیده پر از خون و رخ جویبار
یکی دست را اندرو کرد راه
منیژه به هر در همی نان چدی
به سوراخ چاه آوردیفرراز
بدین شوربختی همی زیستی³²

Menîje bir örtü ile geldi
O kuyuya kadar sürükleyip getirdi
Ağlayıp sızlayarak kuyunun başına geldi
Güneş dağlarda baş gösterince (görününce)
Gün boyunca topladıklarını
Bîjen'e ulaştırıp ağılıyordu
Çıplak iki ayak ve açık baş ile (geldi)
Kan dolu iki göz ve ırmak misali yanak ile
Eliyle kuyuda bir delik açtı
Menîje her kapıda ekmek dilendi
Kuyunun deliğinden aşağı attı
Böylesi talihsizlik ile yaşıyordu

Ayrıca Gurgîn'in, Menîje'nin gezinti yeri üzerine Bîjen ile olan diyalogu:

یکی جشنگاهست از ایدر، نه دور
یکی دشت بینی همه سبز و زرد
همه بیشه و باغ و آب روان
زمین پرنیان و هوا مشکبوی
خم آورده از باز شاخ سمن
منیژه کجا دخت افراسیاب
به دو روزه راه اندر آید تور
کزو شاد گردد دل زادمرد
یکی جایگاه از در پهلوان
گلابست گویی مگر آب جوی
صنم گشته پالیز و گلبن سمن
درفشان کند باغ چون آفتاب³³
Uzak olmayan bir eğlence yeri var
Tûran sınırına iki günlük yolu var
Tamamı yeşil ve sarı olan bir ova görürsün
Cömerdin yüreği ondan mutlu olur
Hepsi orman, bağ ve akarsu
Pehlivana yaraşır bir yerdir

³² E. Firdovsî, *a.g.e.*, s.654.

³³ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 644.

Toprağı rengarenk çiçek dolu ve havası Öyle ki derenin suyunu gül suyu sanırsın
misk kokulu

Yasemin dalı çiçeklerinden eğilir

Bahçe güzel yüzlü dolar ve gül ağacı ise
putperest

Efrâsiyâb'ın kızı Menîje de

Bağı güneş gibi aydınlatır

Diyaloğun açıklayıcı rolünde olma görevlerinden biri de hikâyenin ahenk veya uyumuna işaret etmesidir. Yani hikâyenin ahengi, tarzı diyalog yardımı ile aktarılır. Diyalogların sesi; sesin, tonlamanın, vurgulamanın, çekmenin (seslerin uzatılıp kısaltılması), mananın vb. kalitenin ayrıntılarına dikkat edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak benzer bir kısa söylem, birkaç kişinin söyleminde söyleyiş tarzına bağlı olarak birkaç mana ifade edebilir. Konuşucu arzusunu dile getirirken kullandığı dil ve üslup son derece önemli ve etkili olmuştur.³⁴ Bu açıdan bakıldığında muhatap ile konuşucu arasında geçen diyaloglarda söyleyenin amacı sözdeki vurgu ve söz uyumuna bağlı olarak kendini göstermektedir. Öyle ki sözdeki uyum ve tarza bağlı olarak söyleyenin emrivaki, övücü ya da teşvik edici olarak sözünü söylemedeki amacını muhatabına iletmiş olmakta. Söylemdeki tonlama ya da vurgulama yöntemi gerçekleştirilmesi arzulan eylemin ne kadar değerli olduğunu muhataba bildirilmek istenmektedir. Konuşmacının niyeti, iç içe geçmiş niyetlerin birleşimi olabilir. Temel arzu dinleyici veya muhatapta bir tepki uyandırmaktır.

Keyhüsrev'in, domuzlar (Gorâzân) ile savaşması için Bîjen'e izin vermesi üzerine aralarında geçen kısa bir diyalog örneğinde geçen konuşmaya bakıldığında bu diyaloglarında emir verme tarzı, övme ve teşvik etme yoluyla gerçekleşmiştir. Yani emir olarak dile getirilen niyet, muhatabın işi gerçekleştirmesi noktasında övme ya da teşvik yoluyla etkilenmek istendiği görülmektedir.

همیشه توی پیش هر بد سپر
ز دشمن بترسد، سبکسر بود
که “بیژن جوان و نداند رهی
همش راهبر باش و هم یارمند!”³⁵

بدو گفت خسرو که ای پره‌نر
کسی را کجا چون تو که‌تر بود
به گرگین میلاد گفت آنگهی
تو با او برو تا سر آ‌ب‌بند!

Hüsrev ona dedi: Ey hünerli kimse

Sen daima bütün kötülöklere karşı kalkansın

³⁴S. Alîpûr, a.g.m., s.146.

³⁵E. Firdovsî, a.g.e., s. 642.

Bir kimsenin senin gibi bir kahramanı Düşmandan korkması sefihliktir
olunca

O anda Mîlâd oğlu Gurgîn'e söyledi "Bîjen genç ve yol bilmezdir

Sen su kanalının başına kadar onunla git Ona rehber ve arkadaş ol"

Bîjen ile Menîje'nin birbirlerine olan aşklarını dile getirirken konuşmalarında kullandıkları tarz soru sorma ve Bîjen'in gönlünü almak, hoş etmek üzere başvuru bir tarzıdır.

منیژه بیامد گرفتش به بر گشاد از میانش کیانی کمر
بپرسیدش از راه و از کاروان که با تو که آمد به جنگ از
گوان

چرا این چنین روی با فر و برز برنجانی ای خوبچه ره به گرز؟³⁶

Menîje onu karşılamaya gelip kucakladı Belindeki padişahlık kemeri çıkardı

Kervan ve yolculuk hakkında ona sordu Pehlivanlardan seninle kim savaşa geldi

Niçin böylesi endam ve güzel yüzü Gürz ile incitiyorsun ey güzel yüzlü

Bîjen ile Efrâsiyâb'm, Bîjen'in eylemi üzerine yaptıkları kinayeli bir söylem:

بدو گفت: ازین کار ناپاک زن هشیار با من یکی رای زن
چنین داد پاسخ قراخان به شاه که در کار هشیارتر کن نگاه
اگر هست، خود جای گفتار نیست ولیکن شنیدن چو دیدار نیست
به گرسیوز اندر یکی بنگرید کز ایران چه دیدیم و خواهیم
دید³⁷

Ona dedi ki bu işten korkmamak gerek Akıllı bir şekilde bana fikir ver

Karahan şöyle cevap verdi Şah'a İşe daha dikkatli bir şekilde bak

Eğer böyleyse diyecek bir söz yoktur Ancak duymak, görmek gibi değildir

Gersîvez'e bir bakış atarak İran'dan neler gördük ve daha neler de
göreceğiz

³⁶ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 646.

³⁷ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 648.

چن از بیژن این گفته بشنید، بر او برفگند و بر آورد خشم
چشم
به گرسیوز آنگه یکی بنگرید بدو گفت چون این سخن‌ها شنید
نبینی که این بدکنش ریمننا فزونی سگالد همی بر منا³⁸

Bîjen'den bu sözü duyunca Gözünü ona dikti ve sinirlendi
Gersîvez'e o anda bir bakış attı Ona bu sözleri işittin mi? dedi
Bu kötü yaradılışının pisliğini görmez misin Bir de bana karşı koyuyor

Gurgîn'in yardım talep ederken iltimas eden ve pişmanlık içeren şekilde Rüstem ile gerçekleştirdiği bir diyalog örneği:

جو گرگین نشان تهمتن شنید بدانست کامد غمش را کلید
فرستاد نزدیکی رستم پیام که ای تیغ بخت و وفا را نیام
گرت رنج ناید ز گفتار من سخن گسترانم ز پیکار من
یکی کژپرگار این گوزپشت به خیره چراغ دلم را بکشت
به تاریکی اندر مراره نمود نبشته چنین بود و بود آنچه بود
شوم پیش بیژن، بغلتم به خاک مگر باز یابم من آن کیش پاک
چو پیغام گرگین به رستم رسید یکی باد سرد از جگر بر کشید³⁹

Gurgîn, Rüstem'in geldiğini duyunca Üzüntüsünü giderenin geldiğini anladı
Rüstem'e haber (mesaj) gönderdi Ey bahtın oku ve vefanın kını
Eğer sözüm sana ıstırap vermeyecekse Mücadelemden sana bahsedeyim
İlki şu kambur feleğin kötü yazgısı Boş yere gönlümün mumunu söndürdü
Karanlıklar içine beni sürükledi Kader böyleydi ve olması gereken böyleydi
Bîjen'in önünde kendimi yere atarım Şayet geri kazanırım o temizliğimi
Gurgîn'in selamı Rüstem'e ulaşınca İçten derin bir ah çekti

Keyhüsrev'in Rüstem'e Bîjen'in kurtarılması için övgü dolu ve kadirşinas şekilde yazdığı mektubunda geçen ifadeler:

³⁸E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 650.

³⁹ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 670.

به رستم یکی نامه فرمود شاه
که ای پهلوان زاده‌ی پره‌نر
توی از نیاکان ما یادگار
تو را داد گردن به مردی پلنگ
بسا دشمن کز تو بی‌جان شده‌ست
گشاینده بند بسته توی
تو را ایزد زور پیلان که داد
کنون این یکی کار شایسته پیش
به تو دارد اومید گودرز و گیو
ن‌بشتن ز مهتر سوی نیکخواه
ز گردان لشکر برآورده سر
همیشه کمر بسته‌ی کارزار
به دریا ز بیمت خروشان نهنگ
بسا بوم‌وبر کز تو ویران شده‌ست
کیان را سپهر خجسته توی
دل شیر و فرهنگ و فرخ نژاد
فراز آمد و هست بایسته خویش
که هستی به هر کشور امروز نیو⁴⁰

Şah, Rüstem'e bir mektup gönderdi

Ey Kahramanoğlu kahraman

Sensin atalarımızdan yadigâr

Yiğitliğine kaplan boyun eğer

Nice düşmanlar senin elinden ölmüştür

Düğümleri çözen sensin

Tanrı sana fillerin gücünü, aslanın yüreğini

Şimdi böylesi önemli bir iş

Gûderz ve Gîv'in umudu sanadır

Padişah'tan iyiliksevere yazdı

Kahraman ordusunda kendini gösteren

Daima savaş meydanında hazır olan savaşçı

Senin korkundan timsah denizde kükrer

Nice diyarlar senin elinde viran olmuştur

Padişahların kutlu göğü sensin

Atanın saygınlığını ve kültürünü verdi

Kendine yaraşır bir şekilde başa gelmiş

Sensin bugün her ülkeye kahraman

Genel olarak beyitlere baktığımızda konuşmacının güçlü söylem tarzında istenilenin şartı, istenilen eylemin yapılması ve gerçekleştirilmesi noktasında muhatabın üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Konuşucu muhatabının eylemi gerçekleştirilmede gerekli şartlara sahip olduğuna emin ve istenilen eylemin gerçekleştirileceğine inanmaktadır. Söyleyenin amacı gerçek ve sadakate dayalıdır, konuşucu ile karşılıklı birbirlerine duydukları sadakate güvenerek muhatabını etki altına alıp isteğinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Hatta bu konuda çoğu yerde başarılı olduğu da denilebilir. Burada konuşmacı anlamı, konuşmacının sahip olduğu niyete bağlı olarak açıklanır.

⁴⁰E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 666-162.

Bazı parça söylemler gizli bir tarzda işlevseldir. Bunlar gevşek ve doğal olmayan bir tarz ile beyan edilmektedir. Bîjen ve Menîje hikayesinde söyleyenin sadakatsizlik içeren sözü aldatan tarzdaki beyanı muhatapta sadece duyulan söz hükmündedir. Ancak şu da bir gerçektir ki bazı diyaloglarda da görüldüğü gibi konuşucu muhatabını aldatan, onu eylemi gerçekleştirmesi noktasında aldatmacalı ifadelerle harekete geçirmek istediği de görülmektedir. Bu tarz söylemlerde muhatabın eylemi gerçekleştirme inancı noktasında muhatabın kendisinde kısmı bir inanç kaybına da yol açmıştır. Muhatabın usanma veya nefret hissini harekete geçiren bu durum nispeten yalan söyleyen kişilerin sonu olmaktadır.⁴¹

Menîje ile görüşmesinde büyücünün arabuluculuğu hakkında Bîjen'in Efrâsiyâb'a uydurduğu hikayesine örnek diyalog:

چو باشی به سوگند همداستان ⁴²	بگویم تو را سربسر داستان
که تا سایه دارد مرا ز آفتاب	به زیر یکی سرو، رفتم به خواب
مرا اندر آورد خفته به بر	پریی بیامد بگسترد پر
که آمد همی لشکر و دخت شاه	از اسب جدا کرد و شد تا به راه
بران خوبچهره فسونی بخواند ⁴³	مرا ناگهان در عماری نشاند
Eğer yemin edip sözünden durursan	Sana hikâyenin tamamını anlatırım
Bana güneşten gölgelik etsin diye	Bir servinin altına gidip uykuya dalmışım
Bir peri gelip kanadını açtı	Beni uykudayken kucaklayıp
Atından ayırdı ve yola koyuldu	Şah'ın kızı ve ordusu gelince
Beni aniden mahmile oturtup	O güzel yüzlüye birkaç efsun okudu

Bîjen sadıkane bir tarz kullanarak perilerin büyüğü gibi aldatıcı hikayelerden faydalanıp dinleyiciyi etkiler ancak başarısız olmaktadır. Ne var ki Efrâsiyâb'ın sert cevabıyla karşı karşıya kalmaktadır.

منیژه بدین کار آلوده نیست	گناهی مرا اندرین بوده نیست
که بر من همی جادوی آزمود	پری بیگمان بخت برگشته بود
که روز بدت کرد بر تو شتاب	چنین داد پاسخ پس افراسیاب

⁴¹S. Alîpûr, a.g.m., s.147.

⁴²E. Firdovsî, a.g.e., s. 677.

⁴³E. Firdovsî, a.g.e., s. 650-649.

تو آنی کز ایران به تیغ و کمند
کنون چون زنان پیش من بسته دست
همی رزم جستی و نام بلند
همی خواب گویی به کردار مست
به کار دروغ آزمودن همی
بخواهی سر از من ربودن همی⁴⁴

Bunda benim bir günahım yok

Menîje'nin bu işle ilgisi yok

O peri bana okuduğu efsunlar ile

Şüphesiz bahtı tersine çevirdi

Efrâsiyâb ona şöyle cevap verdi

Kötü günün (talihin) sana koşmuş

İran'da ok ve kement sahibi olan

Hep savaşçı ve ünlü olan sensin

Şimdi karşımda kadınlar gibi elini bağlamış

Sarhoş gibi boş masal anlatıyorsun

Yalanlara baş vurarak

Kelleni elimden kurtarmak istiyorsun

Gîv'in Bîjen hakkında yalanlar uydurması ve hayalperest söylemleri üzerine Gurgîn ile yaptığı konuşma örneği:

بدو گفت گرگین که باز آر هوش
برآمد یکی گور از آن مرغزار
سخن بشنو و پهن بگشای گوش
کز آن خوبتر کس نبیند نگار
به سرشاندر افگند بیژن کمند
دوان گور و بیژنپس اندر دمان
کمند افگن و گور شد ناپدید⁴⁵
بکردار دریا زمین بردمید

Gurgîn ona aklını başına al dedi

Kulaklarını aç ve söz dinle

O çayırdan bir yabaneşeği çıkıp geldi

Eşinden daha güzelini kimse görmemişti

Kocaman bir fil gibi Bîjen'e yaklaştı

Bîjen de kemendi başına attı

Kemendi atması ile kaçması bir oldu

Yabaneşeği kaçtı ve Bîjen de peşinden gitti

Gök ve yer adeta birbirine girdi

Kemendi atan (Bîjen) ve yabaneşeği görülmez oldu

بدوبر چه بد ساخت اهرمنا؟
فروماند خیره همیدون به پای
کجا ماند از تو جدا بیژنا؟
چو خسرو چنین گفت، گرگین به
جای

⁴⁴E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 650.

⁴⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 657-656.

زوان پر ز یافه، روان پر گناه
تنش لرلرزان شد از بیم شاه
چو گفتارها یک به دیگر نماند
بر آشفته و از پیش تختش براند
همش خیره سر دید و هم بدگمان
به دشنام بگشاد خسرو زوان⁴⁶

Bîjen nerede senden ayrı kaldı?

Ehrimen ona ne tür bir kötülük etti?

Hüsrev soru sorunca Gurgîn olduğu yerde

Öylece ayakta donup kaldı

Ağız boş şeyler ile vecan günah ile dolu

Bedeni şahın korkusundan titreme aldı

Sözleri birbirini tutmayınca

Çok kızdı ve onu tahtının önünden kovdu

Onu kötü niyetli ve şaşkın biri olarak
görünce

Hüsrev ağzına geleni ona söyledi

Burada da görülüyor ki Şah'ın huzurunda kendisinden korkan ve çekinen bir tarzla bir diyalog gerçekleştirmiştir. Yapmacık davrandığı gerçeği aşikardır. Konuşmacının kullandığı sözcükler veya jestler konuşmacının anlatımı için önemli bir ipucu olmuştur. Böylelikle dinleyici veya okuyucu da konuşmacı ya da yazarın sözcük kullanımını, tarzını veya bakışını etkilemiştir.

⁴⁶E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 659.

Sonuç

Edimbilim, bir konuşmacı ya da yazar tarafından iletilen ve bir dinleyici, muhatap veya okur tarafından alınıp yorumlanan iletinin anlamıyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. İnsanların muhatabına söylemek ya da aktarmak istedikleri şeylerin ele alınıp incelenmesidir. İnsanoğlu söylemlerinde daha fazla şeyi iletir, edimbilim söylem üzerinden bunlarla ilgilenmektedir. Söylem insan ilişkileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir denilebilir. Hatta söylemler bireyin ruhsal yapısının dışı vurumu şeklinde yorumlanabilir. Bireyin hangi ruh hali içerisinde olduğunu açığa çıkartmaktadır. Söylem, ravi ile dinleyici ya da konuşucu ile muhatapı arasında bilinen en belirgin ayırt edici araç olarak Ravi ile şahısları birbirinden ayırandır.

Söylem, niyet ve manayı konuşucudan muhatabına aktaran olarak metin içerisinde olay örgüsünün devam etmesini sağlayan ve içerisinde yer aldığı metni mana açısından canlı tutandır. Bîjen ve Menîje hikayesinde incelediğimiz söylemlere baktığımızda bireyler arasında geçen ifadeler duygu akışı olarak yer almaktadır. Karşılıklı bir bilgi alışverişi olduğu kadar duygu ve düşüncelerin de muhatabına aktarılmasının hedeflendiğini görmekteyiz. Hikâye kahramanlarından Keyhüsrev'in Rüstem ile, Gîv'in kendi muhatabıyla, Gurgîn'in padişah ile, Efrâsiyâb'in muhatabıyla ya da Bîjen'in Menîje ile olan konuşmalarında konuşucu niyetini dile getirirken daima muhatabını etki altına alma, övme ya da teşvik etme yoluyla sonuç elde etmek istediklerini görmekteyiz. Ancak bazı diyaloglarda da görüldüğü

gibi konuşucu muhatabını aldatıp onu eylemi gerçekleştirmesi için hileye başvurarak aldatan ifadelerle harekete geçirmek istediği de görülmektedir. Muhatabın eylemi gerçekleştirmesi için gerekli şartlara sahip olduğuna emin olan konuşucu, istenilen eylemin gerçekleştirileceğine inanmaktadır. Söyleyenin amacı gerçek ve sadakate dayalıdır, konuşucu muhatabına duyduğu sadakat güvenine dayanarak muhatabını etki altına alıp isteğinin gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Temel arzu dinleyici veya muhatapta bir tepki uyandırmak olmuştur. Konuşmacının arzusunu dile getirirken başvurduğu dil ve üslup son derece önemli ve etkili olmuştur. Bîjen ve Menîje hikayesinde konuşmacının bazen mübalağalı tarif, anlatım ya da yorum yapmadaki amacı hamasisini yüceltmek, dinleyicisinde eylemi gerçekleştirme duygusunun oluşması ve hikâyenin işlevselliğinin artması temel hedef olarak görülmektedir. Bu tür söylemler bazen hikâye karakterlerinin ruhsal, fikirsel ve ahlaki özelliklerinin okuyucuyu etkilemesi için kullanılmış ve oluşan bu duygusallık eylemin gerçekleşmesinde çok etkili olması hedeflenmektedir.

Kaynaklar

ALÎPÛR, S., “Menzûrşinâsî ve Tehlîl-i Goftâr der Goftégûhâ-yiDâstân-i Bîjen û Menîje”, *Metnşinâsî-i Edeb-i Fârsî, Sal-i Pençom û Çehârom, Dore-i Cedîd, Sal-i Dehom, Şomâre-i 2, 1397(2019)*, s. 138-151.

AŞKIN BALCI, H., “Edimbilim ve Gramer ilişkisi”, *InternationalJournal of Languages' EducationandTeaching*, C. 5, 2017, s. 556-566.

BOZAVLI, E., “Tasarım İmgesi Olarak Dil Psikodilbilimsel ve Edimbilimsel Bir Uygulama”, *RouteEducationalandSocialScienceJournal, Volume 2/1, Hatay 2015*, s. 300-311.

FİRDOVSÎ, E., *Şâhnâme (Ez Dâstân-i Kâmûs-i KoşânîtâPâyân-i Pâdşâhî-yiKeyhûsrov)*, (Vîr: Celâl Hâleğî-yiMutleg), İntişârât-i Sohen, Tahran 1394.

KANSU-YETKİNER,N.,*Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.

KARAMAN, F., “Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 2, S. 12, 2014, s. 57-65.

LEHVİMEL,B.,“Arap Belagatı ve Edimbilim”, (çev. Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4*, Rize 2013, s. 229-254.

ÖNALAN, O.,ve AKPINAR,K. D., “Edimbilim ve Dil Öğretimi”, *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış II.*, (Edit Hasan Yılmaz-Erdinç Yücel- Selma Durak Ügüten), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2018, s. 59-68.

YAPAR GÖNENÇ,A.,“Göstergebilimden Edimbilime”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*,S. 26, İstanbul 2012, s. 36-49.